

Dr. ANTO MARIĆ (1897.–1982.) – OD ALKOHOLOGIJE I DERMATOVENEROLOGIJE PREKO PSIHIJATRIJE DO BALNEOLOGIJE

DR ANTO MARIĆ (1897–1982): A JOURNEY FROM
ALCOHOLOGY AND DERMATOVENEROLOGY TO
PSYCHIATRY AND BALNEOLOGY

Ivica Vučak*

SUMMARY

Dr Anto Marić (1897–1982) was born in Vukšić in Bosnia. He completed medical studies in Vienna and Prague. He published his results from the Department for dermatovenerology at Sarajevo State Hospital, Bosnia. He engaged himself in the movement against alcoholism, too. Later he moved to the Neuropsychiatry ward in Belgrade and was appointed manager in a new psychiatry hospital in Kovin, Serbia. For years he had been a community physician in Stanišić in Vojvodina. During the Second World War, he worked in the psychiatric hospital Vrapče at the outskirts of Zagreb, Croatia and after the war he became the head of a thermal spa in Srebrenica, Bosnia. After specialisation in balneology, he came to Rijeka to overlook the reconstruction of a thermal spa near Buzet in Istria. He made use of his long experience in dermatovenerology, neuropsychiatry and balneology to promote the importance of the unity between physical and psychological for maintaining human health.

Keywords: History of medicine 20th century, anti-alcoholism movement, dermatovenerology, neuropsychiatry, balneology Anto Marić, Croatia

* Specijalna bolnica za plućne bolesti, Rockefellerova 3, 10000 Zagreb.

Adresa za dopisivanje: Mr. sc. Ivica Vučak, dr. med. E-mail: ivica.vucak@gmail.com

DJETINJSTVO I ŠKOLOVANJE

Rođen je 18. travnja 1897. u siromašnoj seljačkoj obitelji u Vukšiću kod Brčkoga u Bosni. Od školske godine 1908./1909. pohađao je Nadbiskupsku gimnaziju u Travniku, koju su od utemeljenja 1882. vodili isusovci. Već kao učenik prvog razreda dobio je potporu Hrvatskog društva *Napredak* za potpomaganje đaka i naučnika od 300 K godišnje [1]. Dobrim ocjenama u školi osigurao je neprekinutu potporu tijekom čitavoga gimnazijskog školovanja pa i kada nije bio smješten u konviktu [2-5]. Ljeto između šestog i sedmog razreda gimnazije pokvarilo mu je izbijanje Prvoga svjetskog rata. Dok su mnogi njegovi vršnjaci bili unovačeni, Ante Marić ocijenjen je nesposobnim za vojsku zbog, od rođenja, kraće desne noge. Ispit zrelosti položio je ratne 1916. godine.

Upisujući u zimskom semestru školske godine 1916./1917. prvi semestar na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beču, zapisao je da mu je otac Stjepan umro. Budući da je upisni rok bio završen 15. listopada, upisan je sa zakašnjenjem, a upis mu je 19. prosinca 1916. odobrio dekan prof. dr. Julius Tandler (1869.–1936.), profesor anatomije. Odlukom Zemaljske vlade bosansko-hercegovačke u Sarajevu broj 185927 iz 1916. godine, Antunu Mariću dodijeljena je stipendija od 1.100 K godišnje. Stipendiju je imao samo prve godine studija, jer već školske godine 1917./1918., pri upisu u treći semestar, zimski, nema više podataka o stipendiji. Uz redovite obveze na fakultetu, nalazio je vremena za djelovanje u udruženju studenata [6]. Zalagao se za rješavanje socijalnih i nacionalnih nepravdi koje je on, seljački sin i Hrvat iz Bosne, jasno osjećao. Zbog opće oskudice koja je zavladała u Beču nakon izgubljenog rata i raspada velikog Carstva te zbog odnosa prema Slavenima, koje su mnogi smatrali odgovornima za takvo stanje, napustio je nakon završenoga zimskog semestra 1918./1919. Beč i, poput velikog broja stranih studenata, nastavio studirati u Pragu. Oduševljavao ga je zanos oslobođenog sveslavenstva i sudjelovao je u probuđenom entuzijazmu. Tamo je 1921. promaknut na čast doktora sveukupnog liječništva.

SARAJEVO

Obvezatni liječnički staž završio je u Državnoj bolnici u Sarajevu. Nekoliko mlađih liječnika i intelektualaca u Sarajevu poduzeli su “lijepu i plemenitu dužnost – vidati jednu od opasnijih boljetica našeg naroda, a to je alkoholizam”. Odbor Građanskog apstinentskog društva *Pobratimstvo* u Sarajevu uredio je i krajem 1923. izdao knjigu *Trežvenost* u kojoj je na 140 stranica osminskog formata izneseno “sve što bi jedan inteligentan čovjek trebao znati o alkoholizmu”. U njoj je dr. Ante Marić napisao dva priloga pod

naslovom *Intelektualni rad i alkohol i Socijalna pitanja i alkoholno piće* [7]. U njima je razmotrio utjecaj alkohola na čovjeka sa socijalnog gledišta. "Pod utjecajem alkohola jedan ili drugi bračni drug gubi osjećaj dužnosti prema svome drugu i porodici, postaje neuredan, nemaran, neradan, neoprezan i nerazmišljen u svome radu, surov prema svojoj okolini" [8]. Članovi *Pobratimstva* u Sarajevu preuzeli su rukovodstvo Jugoslavenskim savezom trezvenosti koje je dotad bilo u Beogradu. I glasilo Jugoslavenskog saveza trezvenosti pod imenom *Trezvenost* preselilo je od 1. siječnja 1924. u Sarajevo.

Na poticaj prim. dr. Aleksandra Glücka (Goražde, 1884. – Sarajevo, 1925.), šefa Odjela za kožne i spolne bolesti državne bolnice, prikupljao je dr. Marić, pomoćni liječnik u Državnoj bolnici u Sarajevu, podatke o pacijentima koji su od 4. veljače do 14. travnja 1924. liječeni, zbog sifilisa, pripravkom bismuta "nadisan" (emulzijom kalijeve soli bizmutilen-vinske kiseline zasićene bizmutovom lužinom u ol. olivei) [9]. Sam dr. Gluck je "ispravio mnoge nedostatke pregledne statistike o liječenju 'nadisanom' namjeravajući to objaviti". Rad uz uglednoga sarajevskog liječnika, jednog od kandidata za mjesto prvog šefa katedre za dermatovenerologiju na novoootvorenom Medicinskom fakultetu u Zagrebu i člana Državnog sanitetskog savjeta, pružao je dr. Mariću šanse za izglednu karijeru [10].

BEOGRAD – KOVIN – BEOGRAD

Možebitna očekivanja u dermatovenerologiji prekinuta su preseljenjem dr. Marića iz Sarajeva u Beograd na mjesto sekundarnog liječnika u tamošnjoj Duševnoj bolnici. Nastavio je djelovati u *Savezu trezvene mladeži* i na 4. skupštini održanoj 2. i 3. srpnja 1924. u Beogradu izabran je u Nadzorni odbor *Saveza trezvene mladeži*. Na početku školske godine 1924./1925. dr. Ante Marić izabran je za jednog od tri urednika *Glasnika Saveza trezvene mladeži*. U dvobroju toga glasnika, 7–8, za ožujak–travanj, 1925., objavio je tekst pod naslovom *Rad* [11].

Zbog prenapučenosti Državne bolnice u Beogradu, pokrenuta je akcija otvaranja Državne bolnice za duševne bolesti u nedalekom Kovicu u Banatu. Dolazak dr. Marića u Beograd upravo se podudara sa završetkom temeljnih građevinskih priprema u napuštenim zgradama vojarne u Kovicu, predviđenima za smještaj novoutemeljene bolnice. Ministarstvo socijalne skrbi i narodnog zdravlja povjerilo je 27-godišnjem dr. Mariću, dotad sekundarnom liječniku, obavljanje dužnosti upravitelja novoutemeljene Državne bolnice za duševne bolesti. Pod njegovim vodstvom, i uz pomoć nekoliko bolničara, 50 kroničnih, mirnih, za rad sposobnih bolesnika (25 muškaraca i 25 žena) iz Odjela za duševne bolesti Državne bolnice u Beogradu premje-

šteno je 16. srpnja 1924. u Kovin [12]. Od nekadašnjih solidnih zgrada, građenih 1911. do 1913., a nakon rata ostavljenih šest godina bez nadzora, jedva da je što ostalo, osim golih zidova i djelomičnog krova. U njima su tijekom zime 1918./1919. bili smješteni crni vojnici (Zuavi iz kolonijalne divizije francuske vojske) pod zapovjedništvom generala Faurea koji su, u nedostatku štala, držali konje po sobama uništavajući parkete i ostavljajući gnoj. Poslije su u tim zgradama stanovali razni beskućnici i sirotinja. Prošlo je nekoliko tjedana dok su bolesnici i osoblje u košarama iznijeli sve ostavljeno smeće. Hrana je kuhana u kotlovima pod vedrim nebom, pa je prvi upravitelj objavovao zajedno s bolničarima i bolesnicima na improviziranim klupama i sanducima u otvorenom krugu bolnice budući da na ogradi nije bilo vrata. U svome “uredu” imao je dr. Marić u jednom kutu vojnički krevet, a u sredini sobe stolac i, umjesto stola, oveći prazan sanduk na kojem je bio telefon. Žice su provedene kroz neostakljeno prozorsko okno kroz koje je kiša vlažila trećinu sobe. Troškove za prvih petnaest dana podmirivali su članovi “ekspedicije kovinske” iz svoga džepa [13]. Sve to nije moglo pokvariti raspoloženje dr. Mariću koji je i u tim uvjetima veselo uređivao tri mjeseca, očekujući, ipak, nestrpljivo smjenu. Ostao je u Kovinu do dolaska dr. Desidera Juliusa (Pančevo, 1895. – Zagreb, 1953.) na funkciju v.d. ravnatelja 14. listopada 1924. godine. Dr. Julius je studij medicine započeo u Budimpešti, a nakon rata i mađarske revolucije 1919. nastavio je studirati u Pragu. Nakon promocije u Pragu 25. lipnja 1921. završio je specijalizaciju iz neuropsihijatrije u Slovačkoj i zatim se vratio u Jugoslaviju. Dr. Marić obavio je primopredaju dužnosti u roku od 24 sata i vratio se u Beograd.

Dr. Laza Stanojević (Sombor, 1861. – Srijemska Kamenica, 1951.) bio je ravnatelj Zavoda za umobolne u Stenjevcu pokraj Zagreba od kraja 1919. do siječnja 1924. i zatim je preselio u Beograd gdje je izabran za upravitelja Klinike za živčane i duševne bolesti te profesora neuropsihijatrije na Medicinskom fakultetu Beogradskog sveučilišta. U srpnju 1925. u kratkom tekstu pod naslovom *Noctal kao hipnotičko sredstvo*, objavljenom u *Liječničkom vjesniku*, spomenuo je ispitivanje vrijednosti i važnosti tzv. *Noctala* ili isopropilbarbiturske kiseline koje je “djelomično sam, djelomično zajedno sa sekundarnim liječnikom ovdašnje duševne bolnice dr. A. Marićem, izvodio kod 15 zdravih i zatim kod 26 duševno oboljelih (17 akutno uzbudjenih shizofrenih bolesnika, 4 paralićka ludila, 2 epileptičara, te po jednog s kroničnom paranojom, kroničnim alkoholizmom te idiotizmom” [14]. U tom priopćenju, objavljenom kao prethodna publikacija, opisao je dr. Stanojević kako je on i na samome sebi, a to vjerojatno znači i sam dr. Marić na sebi, isprobao uspavljujući učinak ispitivanog lijeka.

Dr. Marić nije sudjelovao na 5. skupštini (i Prvom kongresu) *Saveza trezvene mladeži* održanom od 3. do 5. lipnja 1925. u Novom Sadu. No čitajući u *Glasniku Saveza trezvene mladeži* izvještaj o kongresu uočio je u objavljenome *Izvjestaju Nadzornog odbora*, čiji je bio član, razlike prema tekstu koji je potpisao te je dr. Marić, liječnik duševne bolnice, uputio iz Beograda 24. studenoga 1925. ispravke koje su objavljene u dvobroju 3–4 za studeni-prosinac 1925. godine. “*Na početku školske godine izabrano je pet članova za Uređivački odbor. Taj odbor nije ništa radio. U toku godine bilo je tri urednika: D. Branković, Sv. Marodić i dr. A. Marić; faktičko uređivanje vršio je sekretar M. Brakus i zato se mogla potkrasti greška da iziđe komentar o dr. Batutovoj biografiji gdje se kaže da je on strogi trezvenjak od godine 1895. što u stvari nije tačno. Želeti je da se u buduće ne dešavaju ovake grube netaktične greške, čime se vređaju osećaji naših istinskih pobornika i skrnave seni naših besmrtnih vođa... Istina je pak da sam ovlastio usmeno brata Gajića da u moje ime predloži skupštini anketu celokupnog Izvršnog odbora, ako bi se za ovo ukazala potreba s obzirom na tok diskusija o podnetim izvještajima o radu Uprave i na osnovu akta Savetodavno-Nadzornog odbora kojim je tražio da I.O. još pre Skupštine, uredi propisno stvari a, prvenstveno, priznanice i račune, na kojima, protivno ranijoj odluci I.O, nije bilo naznačenja rešenja o isplati niti imena časnika ovlašćenih da izdaju naloge za isplatu*” [15,16]. Ishod intervencije – dr. Marić nije više biran u Savjetodavno-nadzorni odbor čiji su članovi sudjelovali na sjednici Šireg odbora Uprave S.T.M. održanoj u Beogradu 9. i 10. siječnja 1925. godine [17].

Nakon prerane smrti dr. Glücka, šefom Odjela za dermatovenerologiju Državne bolnice u Sarajevu imenovan je dr. Josip Flegar (Sarajevo 1896. – Sarajevo, 1966.) koji je također započeo studij medicine u Beču, a nastavio u Pragu gdje je promaknut 1921. godine. Na izvanrednoj skupštini Društva liječnika za Bosnu i Hercegovinu 21. prosinca 1924. dr. Flegar izabran je za tajnika, dok je predsjednikom postao dr. Vjekoslav Kušan (1891.– 1936.) [18]. Sređujući dokumentaciju na odjelu, preostalu nakon smrti dotadašnjeg šefa, shrvanoga 4. ožujka 1925. tuberkulozom u 41. godini života, pronašao je dr. Flegar neobjavljene podatke o bolesnicima liječenim “nadisanom”. Poslao ih je dr. Mariću u Beograd koji je u listopadu 1925. dogotovljenu raspravu uputio uredništvu *Liječničkog vjesnika*. Članak pod naslovom *Pokus liječenja sifilide s nadisanom* objavljen je već u broju za veljaču 1926. godine [9].

Poznavanje engleskog jezika omogućilo je dr. Mariću praćenje britanskih i američkih časopisa. U razdoblju 1925.–1932. objavio u *Liječničkom vjesniku* više prikaza pročitanih članaka o letargijskom encefalitisu, paranoi i epilepsiji [19-22]. Prikazao je iscrpno i nekoliko članaka britanskog prof. W. H. Gantta koji je boravio u Sovjetskom Savezu 1923.–1925. i o

svojim iskustvima i o medicini u Sovjetskoj Rusiji objavio više članaka u *British Medical Journalu*[23].

Ostao je zainteresiran za borbu protiv alkoholizma. Bio je među prvim liječnicima koji su se prijavili na poziv upućen u siječnju 1930. radi osnutka Društva liječnika apstinenata Jugoslavije [24]. U istoj skupini liječnika bio je i dr. Radoslav Z. Lopašić (Požega, 1896. – Zagreb, 1979.), tada asistent Medicinskog fakulteta u Beogradu, koji je medicinu studirao u Innsbrucku i Beču te na Medicinskom fakultetu Češkog sveučilišta u Pragu na kojem je promaknut 17. prosinca 1921. godine.

Na kongresu Jugoslavenskog lekarskog društva održanom u Novome Sadu 17. do 19. rujna 1931., sudjelovao je dr. A. Marić na sastanku upriličenom radi osnivanja udruženja općinskih liječnika Kraljevine Jugoslavije [25].

STANIŠIĆ

Odlukom od 2. srpnja 1932. ministar socijalne politike i narodnog zdravlja postavio je, nakon natječaja, općinskog liječnika u Stanišiću pokraj Sombora u Bačkoj dr. Milana Geratovića za sekundarnog liječnika u Državnoj bolnici za duševne bolesti u Stenjevcu, i on je tamo počeo raditi 16. srpnja 1932. godine. Za općinskog je liječnika iz Beograda u Stanišić otišao dr. Ante Marić. Prema *Godišnjaku lekara Kraljevine Jugoslavije za 1932. godinu*, bio je dr. Ante Marić, općinski liječnik s pravom na praksu u Stanišiću, u kotaru somborskom u Vojvodini [26]. Na 16. redovitoj sjednici 17. lipnja 1933. obznanjen je prestanak članstva dr. Ante Marića u Srpskom lekarskom društvu zbog neplaćanja članarine, a to je potvrđeno na 55. godišnjem skupu 8. listopada 1933. godine [27,28].

O desetoj obljetnici početka rada Lječilišta za umobolne u Kovinu, dr. Marić, tada u Stanišiću, objavio je u lipnju 1934. svoje uspomene u *Spomenici* tiskanoj u Kovinu 1934. godine. Opisao je olovne cijevi za vodo- vod iščupane iz zidova, za što je “trebalo zbilja i naročite grube sile i grubog shvaćanja morala”. Pamtio je nepovjerenje mjesnog stanovništva prema psihijatrijskim bolesnicima. To nepovjerenje i strahove razbijao je bolesnik Mile koji je s posudom za pitku vodu više puta na dan odlazio do najbližega gradskog bunara jer su bolnički bunari bili zatrpani i neočišćeni. Kad su Vlatko Maček (1879.–1964.) i Rudolf Herceg (1888.–1951.) potkraj 1938. najavili tiskanje sabranih djela Antuna Radića (1868.–1919.), među pretplatnicima prijavljenim od 10. do 25. listopada 1938. za pučko izdanje “u 12 knjiga najrazumljivije pisanih” po cijeni od 175 dinara bio je dr. Ante Marić iz Stanišića kod Sombora [29]. Redovito izdanje u 18 knjiga stajalo je

600 dinara. Na izvanrednoj mjesečnoj skupštini u Zagrebu 11. siječnja 1940. javljeno je o ućlanjenju dr. Ante Marića iz Stanišića u Hrvatski liječnički zbor koji je djelovao pod promijenjenim imenom od 1939. godine [30].

Početak Drugoga svjetskog rata doćekao je dr. Marić u Stanišiću. Okupacijske su ga vlasti zatvorile zbog denuncijacija za koje je dr. Marić vjerovao da su uzrokovane mržnjom nekih uglavnom bogatih ćlanova njemaćke narodne zajednice koja je do rata živjela u Stanišiću [6]. No protesti većine stanovnika mjesta i njihovo zalaganje za svoga doktora spasilo mu je život i pridonijelo oslobaćanju.

VRAPĆE

U proljeće 1942., naredbom ministra zdravstva NDH, dr. Ante Marić, dotad u statusu honorarnog službenika, imenovan je zdravstvenim vježbenikom 10. ćinovnog razreda u Bolnici za živćane i duševne bolesti u Vrapću u Zagrebu [21]. Kad je došao u Vrapće, tamo više nije bilo dr. Juliusa koji je iz Kovina preselio u Vrapće 1937., ali nakon uspostave NDH, nastojeći se ukloniti pred oćekivanim ustaškim progonom, preselio je 1941. s ćitavom obitelji u Stanišić do odlaska, opet s ćitavom obitelji, u partizane [32]. U Vrapću je dr. Marić ostao svega pola godine. Već potkraj 1942. promaknut je u status zdravstvenog savjetnika 6-1 ćinovnoga razreda kod Glavnog ravnateljstva za zdravstvo u Ministarstvu unutrašnjih poslova, s time da radi u kotarskoj oblasti u Brćkom [33]. Vratio se u rodni kraj i tamo u Brćkom doživio proganjanja i zatvaranja, ovaj put od ustaša, jer je dr. Marić, dobar Hrvat, u skladu sa svojim životnim stavom o nužnosti pomaganja ugroženome, pružio zaštitu progonjenim Srbima [6]. No našao se meću ustašama netko tko je poznavao dr. Marića i tko se zgrnuo nad zloćinom koji bi mogao oteti život vrijedna ćovjeka, i spasio ga.

SREBRENICA

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata ponovno je dr. Marić bio kraće vrijeme u Beogradu, u Neurološkoj klinici.

Iz Beograda je preselio u Bosnu, u Srebrenicu na lijevoj obali Drine, u kojoj je 1951. tada ponovno otvoreno ljećilište. Srebrenica, u rimsko doba poznata pod imenom Domovila, bila je važno administrativno-rudarsko središte dviju rimskih provincija, Dalmacije i Panonije. Već tada je bila poznata zdravstvena vrijednost oblićnjih izvora. Turski putopisac iz druge polovice XVII. stoljeća Evlija Ćelebija pisao je o vodi koju je narod zvao "srebna" jer su je dobivali iz tamošnjeg rudnika srebra. U moderno doba

mineralnu je vodu izvora Crni ili Veliki Guber kod Srebrenice u Bosni prvi istraživao bečki kemičar Ernst Ludwig 1886./1887. godine [34]. Korištenje izvora započeto je, prema njegovim uputama i pod njegovim nadzorom, 1890. godine. Ljekovitost vode koju je on proglasio “biserom među ljekovitim vodama”, ispitivao je na bečkim klinikama, uz ostale, Moritz Kaposi (Kaposvár, 1837. – Beč, 1902.), a u Sarajevu dr. Leopold Glück (Novi Sącz/Poljska, 1854. – Sarajevo, 1907) koji je od 1897. bio primarni liječnik Odjela za kožne bolesti i sifilis tamošnje Zemaljske bolnice. Poznatoga danskog leprologa dr. Edvarda Ehlersa (1863.–1937.), na povratku s njegova znanstvenog putovanja na Kretu, pozvao je u Bosnu Benjamin pl. Kallay (1839.–1903.), od 1882. zajednički k. u. k. ministar financija. Dr. Glück upoznao ga je s izvrsnim uspjehom liječenja dvanaest bolesnika vodom vrela Guber koja sadržava znatne količine arsena te željeznoga i cinkova sulfata, u zadnje dvije godine, o čemu su zajednički izvijestili na međunarodnom kongresu u Parizu [35].

Posvetivši se balneologiji, dr. Marić je napredovao od kupališnog liječnika preko šefa liječnika do ravnatelja lječilišta. U prve dvije godine rada 1951.–1952 kroz lječilište je prošlo 2.700 bolesnika. O prvim iskustvima stečenim u liječenju prirodnom arsensko-željezovitom *Guber-vodom* dr. A. Marić održao 5. prosinca 1952. predavanje pod naslovom *Indikacije za banjско liječenje u Guberu* na stručnom sastanku u plenumu Društva liječnika u Sarajevu [36]. Uz to, u prvoj polovici 1953. održao je u Tuzli predavanje pod naslovom *Rezultati liječenja u ‘Guberu’* [37]. O tome je dr. Marić, šef-liječnik Lječilišta *Guber* u Srebrenici, pisao u svome prvom članku iz područja balneologije pod naslovom *Iskustva u liječenju sa prirodnom arsensko-željezovitom ‘Guber’ vodom*”, objavljenom 1954. u časopisu Saveza liječničkih društava *Medicinski glasnik* koji se tiskao u Beogradu [38]. Prema njemu, samo 80, među upućenim bolesnicima, nije primljeno na liječenje zbog ustanovljenih kontraindikacija, a 120 ih je bilo vraćeno nakon prekinutog liječenja zbog nepodnošenja.

Radeći u Srebrenici, ponovno je dr. Marić, u prvoj polovici 1953., postao član Zbora liječnika Hrvatske [39]. Sudjelovao je na Drugome naučnom sastanku (kongresu) za reumatologiju, fizikalnu medicinu i balneoklimatologiju održanome u Zagrebu, Stubičkim Toplicama i Sisku 25. do 28. studenoga 1953. godine. Drugoga dana skupa u Stubičkim Toplicama govorio je dr. A. Marić (Srebrenica) o utjecaju prirodne arsensko-željezovite *Guber-vode* na retikulocitarnu krizu, na hemoglobin i količinu crvenih krvnih zrnaca te istaknuo djelovanje vode koje se očituje povišenjem hemoglobina i povećanjem broja crvenih krvnih zrnaca [40]. Tekst sažetka priloga napisanog u suradnji s doc. dr. Markom Ciglarom (Vinica/Varaždin, 1911. – Sarajevo,

1988.) iz Instituta za balneologiju i medicinsku klimatologiju medicinskog fakulteta u Sarajevu objavljen je u Knjizi sažetaka toga skupa, a kompletan tekst objavili su pod naslovom *Utjecaj prirodne želježno-arsenske Guber-vode na retikulocitnu krizu, na sadržaj hemoglobina i količinu crvenih krvnih zrnaca u Medicinskom glasniku*, glasilu Saveza liječničkih društava FNRJ [41,42].

Nakon što je u svibnju 1954. utvrđen drugi bolesnik s malaričnim recidivom, dr. Marić je sa suradnicima anketirao oko 700 bolesnika na znakove malarije. Rezultate toga istraživanja prikazao je u članku *Malarični recidivi kod rekonvalescenta anemičara izazvani u toku peroralne upotrebe željezovite arsenske "Guber-vode"* objavljenom u *Medicinskom arhivu*, glasilu Društva liječnika Bosne i Hercegovine [43]. Uz ime šefa-liječnika dr. Marića iz Lječilišta Guber u Srebrenici stoji oznaka i Balneološki institut *Ilidža* Sarajevo.

Godine 1954. započeo je dr. Marić pokusno kupanje bolesnika s klasičnim reumatizmom, kroničnim upalnim procesima ženskih spolnih organa (kronični adneksitis) te s nekim dermatozama. Te je pokuse provodio četiri godine; prve dvije godine radio je samostalno, a 1956. i 1957. u suradnji s Dermatovenerološkom i Ginekološkom klinikom medicinskog fakulteta u Sarajevu [33]. Radeći neko vrijeme u Balneološkom institutu NR BiH u Sarajevu bio je u prigodi, nakon trideset godina, ponovno surađivati s dr. Josipom Flegarom, tada već profesorom dermatovenerologije na Medicinskom fakultetu. Rezultat te suradnje bio je članak *Iskustva u liječenju nekih kroničnih kožnih bolesti želježno-arsenskom Guber-vodom* objavljen u *Liječničkom vjesniku* [33]. Među referencama bila je i najava zajedničkog članka s dr. Ciglarom o liječenju bolesnika s reumatizmom [44]. Specijalizaciju fizikalne terapije i medicinske rehabilitacije završio je dr. Marić 1958. u Zagrebu i Rijeci [45].

Od 1952./1953. započeli su kolege iz Neuropsihijatrijske klinike Medicinskog fakulteta u Sarajevu slati prve svoje bolesnike s multiplom sklerozom u Lječilište Guber u Srebrenici. Do 1960. prikupio je dr. Marić dokumentaciju o praćenih 23 bolesnika, a budući da su neki dolazili više puta, mogao je raščlaniti sveukupno njihovih 35 dolazaka i boravaka u lječilištu. O vlastitim je iskustvima pročitao izvješće na prvome Neuropsihijatrijskom kongresu Jugoslavije održanom od 6. do 8. listopada 1960., a već 29. listopada zaprimljen je dovršeni tekst u uredništvo *Medicinskog arhiva* te je članak pod naslovom *Arsensko-željezna radio-aktivna Guber-voda kao ljekoviti faktor u naknadnoj terapiji multiple skleroze* objavljen u broju 2-3/1961. godine [46].

Rad pod naslovom *Behandlung der Schlaflosigkeit im Badeort* objavio je dr. Marić 1961. na njemačkom jeziku u časopisu *Ärztliche Praxis* koji je

izlazio u Münchenu [47]. Na Drugom kongresu liječnika Hrvatske održanom u Zagrebu 14.–18. travnja 1961. sudjelovao je i dr. Marić iz Banje Guber u Srebrenici s prilogom *Neki balneoterapijski faktori u svjetlu osposobljavanja organizma*. Grafikonima je prikazao rezultate postignute kod (I) 10.511 iscrpljenih rekonvalescenata-anemičara (hipokromna anemija) kao i kod (II) 35 bolesnika s multiplom sklerozom liječenih u razdoblju 1952.–1959. te kod (III) 370 rekonvalescenata-anemičara, rudara iz rudnikâ *Kreka* i *Rudnici "Tito" Banovići* kod Tuzle liječenih u godini 1959. Sažetak predavanja objavljen je u *Knjizi sažetaka*, a čitav tekst tog predavanja u časopisu *Praxis medici – Reumatizam* u travnju 1962. godine [48,49]. U trenutku završavanja članka i njegova slanja uredništvu, dr. Marić je već bio u Rijeci, Krimeja 29.

ISTARSKE TOPLICE

U Rijeku je dr. Marić doselio s obitelji nakon prihvaćanja funkcije voditelja Odsjeka za hidroterapiju s arteficijelnom balneoterapijom Zavoda za zaštitu zdravlja [50]. Odsjek je imao dnevni prosjek od 100 bolesnika, a provodili su arteficijelne balneoprocEDURE originalne morske soli, sumporne te aromatske kupelji u Rijeci.

Kad je Medicinski centar u Puli preuzeo 1. srpnja 1962. upravu i skrb o Istarskim toplicama (Toplicama sv. Stjepana) u središnjoj Istri kao depadansu jednoga svog odjela, dr. Mariću povjerena je zadaća prikupljanja medicinske dokumentacije o tome lječilištu i njegovo vrednovanje u balneoterapiji [51]. Na to je lječilište u dolini rijeke Mirne, šest kilometara od Motovuna i devet kilometara od Buzeta, pozornost dr. Mariću skrenuo 1956. prof. dr. Stanko Miholić (1891.–1960) iz Balneološkog instituta JAZU-a u Zagrebu, utemeljenoga 1949. godine. Naime, Narodno-oslobodilački odbor Istre u Labinu pozvao je 1947. geologa-rudara inž. Vjenceslava Nalezineka i povjerio mu obnovu u ratu zatrpanih izvora te nacrt proračuna novog lječilišnog objekta, a prof. dr. Miholić poduzeo je kemijsko-fizikalnu analizu vode i svoje nalaze objavio u srpnju 1955. godine [52]. Pokazala se visoka radioaktivnost termalne vode i velika količina sumporovodika, po čemu su Istarske toplice bile na prvome mjestu među 12 radioaktivnih vrela u državi. Nakon radova obavljenih 1953., u vodi Istarskih toplica (temperatura 30,5 °C) izmjerena je radioaktivnost od 112,5 Macheovih jedinica (MJ) u usporedbi s vodom vrela Veliki Guber u Srebrenici (temperatura 12,4 °C) u kojoj je izmjerena radioaktivnost od 17,2 MJ. Rezultati Miholićeve raščlambe potaknuli su dr. Ferdu Licula (Pula, 1915. – Zagreb, 1988.), šefa Reumatološkog odjela (40 postelja) s fizikalnom terapijom i rehabilitacijom, uređenog poticajem dr.

Drage Čopa (Vel. Gorica, 1898. – Rakov Potok, 1963.) u rujnu 1955. u Općoj bolnici *Braća dr Sobol* u Rijeci, na pokušaj korištenja radioaktivne vode Istarskih toplica u liječenju reumatskih bolesti kod 106 bolesnika u razdoblju 1955.–1956. [53-55]. U tom su razdoblju postojala dva izvora u Istarskim toplicama – u glavnom (temp. 31,8 °C) izmjereno je 0,0216 g/L H₂S te radioaktivnost 123,9 MJ, a u drugom (temp. 28,6 °C) izmjereno je 0,000607 g/L H₂S te radioaktivnost 713,8 MJ (po čemu je bio treći u Europi). Miholić je ponovio ispitivanje vode u Istarskim toplicama 1959., potvrdio prijašnje vrijednosti te ustanovio da su te značajke gotovo nepromijenjene prema sadržaju koji je ustanovio dr. K. v. Hauer, šef Kemijskog laboratorija Geološkog instituta Istre, prvom raščlambom provedenom 1858., dakle stotinu godina prije. Prijašnje su raščlambе Zanantonija (1807.) te Petrovića (1822.) zagubljene. Prvo mjerenje radioaktivnosti vode Istarskih toplica proveo je Picoth iz Trsta 1933. godine.

Nakon što su 1949. podignuta dva objekta s ukupno 40 postelja, u Toplicama se stalo. Po Miholiću koji je Istarske toplice držao, opravdano, najkvalitetnijom ljekovitom vodom u čitavoj državi, “ovo znatno prirodno blago nije međutim do danas racionalno iskorišteno. Suvremenih uređaja za liječenje radonom još uopće nema, a naše najjače radioaktivno vrelo još je uvijek u ruševinama” [39].

U četveromjesečnom razdoblju (početak srpnja – konac listopada) ljetne sezone 1962. godine pokušao je dr. Marić utvrditi medicinsku i lječilišnu vrijednost Istarskih toplica. Dolazio je dva dana u tjednu iz Rijeke i uz pomoć medicinske sestre sa stalnim radnim mjestom u Toplicama, nadzirao stanje liječenja. U suradnji s liječnicima primarne medicine u ambulancama po okolnim mjestima, anketirao je 112 pacijenta poslanih na liječenje u Istarske toplice. U 68% radilo se o bolesnicima s kroničnim zglobnim reumatizmom, a u 32% o bolesnicima s izvanzglobnim reumatizmom. Opće poboljšanje zabilježeno je u 84% anketiranih, nepromijenjeno je stanje ostalo u njih 13%, dok je svega 3% ustvrdilo daljnje pogoršanje usprkos provedenom liječenju. Nije bilo utvrđeno postojanje štetnih utjecaja termalne vode na bubrege i jetru. Svoje izvješće dr. Marić je i objavio, a u pripremama mu je koristilo sve što mu je u listopadu 1962. pod naslovom *Istarske toplice 1903.–1947* izdiktirao inž. Nalezinek [37]. Na savjetovanju u Puli 4. veljače 1963. prihvaćeni su prijedlozi koje je u opširnom elaboratu, izrađenom temeljem dotad prikupljene medicinske dokumentacije, pročitao dr. Marić (podizanje nasipa pored rijeke Mirne radi zaštite od poplavlivanja lječilišnih objekata te otvaranja novih izvora radi povećanja izdašnosti postojećeg vrela kaptiranog 1903. godine) [56]. Trećeg dana godišnjega stručnog skupa Sekcije za reumatologiju, fizikalnu medicinu i balneoklimatologiju ZLH-a, održanog

15. do 18. svibnja 1963. u predavaonici Liječničkog doma ZLH-a u Zagrebu, dr. Marić je iscrpno prikazao Istarske toplice ispred više od stotinu liječnika iz Hrvatske i drugih dijelova tadašnje države [57].

U prosincu 1963. dovršeno je podizanje obrambenog nasipa, a sredinom rujna 1964. Medicinskom je centru Pula, kao matičnoj ustanovi, predan na upotrebu novoizgrađeni lječilišni objekt Odjela za rehabilitaciju Istarske toplice (90 postelja) [42]. Asfaltirano je 500 metara puta pored lječilišnih objekata i zatim nastavljeno s asfaltiranjem puta od Buzeta prema Toplicama. U listopadu 1964. prof. dr. Josip Bać iz Hidrogeološkog zavoda u Sarajevu predao je na uporabu četiri novokaptirana mineralna vrela. Od 1. prosinca 1964. bio je u Toplicama stalni liječnik specijalist (fizijatar) i od tada je uvedeno stalno bolničko liječenje upućivanih bolesnika. Od 1965. raspolagala je ova bolnica svim procedurama medicinske rehabilitacije: ljekovite kupke sumporne-radioaktivne vode, ljekoviti blatni (Fango) oblozi, masaža, elektroterapija i medicinska gimnastika, pored odgovarajuće medikamentne terapije sa stalnim liječnikom specijalistom te povremenim specijalističkim neurološkim i/ili ginekološkim pregledima.

Jedno od pitanja koje je dr. Marić želio razjasniti bilo je i ocjena terapijskog učinka lokalnog anestetika primijenjenoga tijekom provođenja fizikalne terapije i rehabilitacije. Pratio je njegovu primjenu u bolesnika liječenih u Odsjeku za hidroterapiju s artefijelnom balneoterapijom Zavoda za zaštitu zdravlja u Rijeci, u Odjelu za fizikalnu terapiju i rehabilitaciju Medicinskog centra Pula u Istarskim toplicama, u kojima je radio samostalno, te u Odjelu za izvanbolničku medicinsku rehabilitaciju i fizikalnu terapiju Zavoda za zaštitu zdravlja u Rijeci kojem je šef bio dr. Vladimir Raženj. O rezultatima je dr. Marić (Istarske toplice) najprije održao predavanje *Vrijednost depo-impletola kao adjuvansa u fizikalnoj terapiji* na 3. redovitom godišnjemu stručnom sastanku Sekcije za reumatologiju, fizikalnu medicinu i balneoklimatologiju ZLH-a, održanom od 3. do 5. lipnja 1965. u Krapinskim toplicama [58]. Nastavio je prikupljati dokumentaciju i nakon praćenih 500 bolesnika tijekom četiri godine, dr. Marić (iz Odjela za fizikalnu terapiju – rehabilitaciju MC Pula Istarske toplice) priredio je tekst koji je 27. ožujka 1966. uputio uredništvu *Liječničkog vjesnika*, a članak je objavljen u svibnju 1967. godine [35]. Od svih bolesnika koji su liječeni u te tri ustanove, njih 42% prošlo je kroz ustanove u kojima je dr. Marić radio samostalno, a liječenje je trajalo 10 do 20 dana. Ostalih 58% bolesnika liječeno je pod nadzorom dr. V. Raženja i suradnika, a liječenje je trajalo 10 do 30 dana.

U kriznom razdoblju za lječilišta, tj. od 1966. do 1969. godine, odvojile su se Istarske toplice od Medicinskog centra Pula i radile samostalno kao Specijalna bolnica za liječenje i rehabilitaciju bolesti lokomotornoga aparata [59]. U Istarskim je toplicama od 1965. do 1967. bio izrađen novi projekt za kupališne objekte od 300 postelja sa svim potrebnim suvremenim terapijskim uređajima (bazen za kupanje, moderne prostorije za sve fizikalne procedure s prostorije za finsku saunu) kako bi se stvorili preduvjeti za razvitak zdravstvenog turizma. Godine 1970. integrirale su se Istarske toplice s Hotelsko-turističkim poduzećem *Riviera Poreč*.

U oživljavanju, opstanku i razvijanju Istarskih toplica dr. Marić je imao zapaženu i značajnu ulogu. Demonstrirajući u svom radu važnost integriteta fizičkog i psihičkog, kao i važnost poznavanja i uvažavanja čimbenika okoliša za očuvanje zdravlja čovjeka, uspješno je primjenjivao poznavanje dermatovenerologije, neuropsihijatrije te fizikalne terapije i balneologije stečeno tijekom duge liječničke karijere.

Nakon umirovljenja živio je u Rijeci. Povremeno je odlazio u Srebrenicu i tamo radio dok mu je to zdravlje dopuštalo [6]. Smatrao je važnim objaviti svoja sjećanja na rekonstrukciju lječilišta Istarske toplice. Ulomak iz prerađenih i nadopunjenih uspomena o svome djelovanju u Istri objavio je poslije, uz velik jubilej Istre – obilježavanje 25. obljetnice oslobođenja i priključenja Hrvatskoj i Jugoslaviji – u prigodno izdanom književno-povijesnom zborniku [52].

Prvi je srčani infarkt 1979. godine preživio, a nakon drugoga 27. listopada 1982. umro je u Rijeci. Pokopan je dva dana poslije na trsatskom groblju. Osmrtnice u riječkom *Novom listu* te pulskom *Glasi Istre* objavili su, osim obitelji (supruga Olga, sin Josip, snaha Marica, unuk Antun), obitelj Skočić, obitelj Čučković, stanari zgrade u Ulici Kvaternikova 67. te riječka podružnica Zbora liječnika Hrvatske [60,61]. Nekrolog mu je u *Liječničkom vjesniku* napisao dr. Ante Kovačević (Blato/Korčula, 1898. – Rijeka, 1993.) koji je i sam zadnje godine svoga dugoga i prilično uzbudljivog života, dijelom provedenog u Americi, proveo u Rijeci [6]. Dr. Kovačević, rođen u Blatu na Korčuli, ali odrastao na Hvaru, bio je nekoliko mjeseci mlađi od dr. Marića. Došao je nakon mature u zadarskoj gimnaziji u Beč i tamo započeo studij medicine [62]. S Marićem koji je bio jedan semestar ispred njega družio se i na fakultetu, a i studentskom udruženju. Studij je s prekidima nastavio u Beču i tamo je promoviran 23. srpnja 1923. godine. O svome dugogodišnjem prijateljstvu s dr. Marićem pisao je i u svojoj autobiografiji objavljenoj u Rijeci 1991. pod naslovom *Neobični život običnog liječnika* [63].

PRILOZI ZA BIBLIOGRAFIJU

- Marić A. Intelektualni rad i alkohol. u Knjiga trezvenosti, Sarajevo 1923.
- Marić A. Socijalna pitanja i alkoholno piće. u Knjiga trezvenosti, Sarajevo 1923.
- Marić A. Rad. Glasnik Saveza trezvene mladeži 1925; /7-8 - ožujak-travanj/: Marić A. Pokusi liječenja sifilide s nadisanom. Liječ vjesn 48/2/:93-8, 1926.
- Marić A. prikaz: Gordon, Gullian. Encephalitis lethargica. (BMJ 3364/1925). Liječ vjesn 47/12/800-1, 1925.
- Marić A. prikaz: Meagher F.W. John: Paranoia u kriminalistici. (LIMJ 9/1925) Liječ vjesn 48/1/:74-5, 1926.
- Marić A. Pokusi liječenja sifilide s nadisanom. Liječ vjesn 1926;48/2/:93-8.
- Marić A. prikaz: Meagher F.W. John: Epylepsia. Present Theories to its Nature and Treatment (LIMJ 12/1925) Liječ vjesn 1926;48/4/:223.
- Marić. prikaz: Henner. Encephalitis epidemica. (Assamble of North America, June 12th 1926). Liječ vjesn 1927;49/4/:218, 1927.
- Marić A. prikaz Gantt HW. Medicinski pregled Sovjetske Rusije (BMJ 3447-50/1927). Liječ vjesn 1927;49/6-prilog Stal vijesti/:183-8, 1927.
- Marić A. Prikaz Bidon. Napomene o liječenju paralitičkih posljedica poliomi-jelitide. (Medical Times i LIMJ 8/1931). Liječ vjesn 1932;54/2/:99, 1932.
- Marić A. prikaz Bochs. Dijagnosticiranje žučnih kamenčića naročito s obzirom na mikroskopiju žuči i holecistografiju. (Medical Times i LIMJ 8/1931). Liječ vjesn 1932;54/7/:393, 1932.
- Marić A. Sećanje, deset godina. u Julijus D, Jevtić M (ur.) Spomenica o desetgodišnjici Zavoda za umobolne u Kovinu 1924-1934. Kovin 1934, str. 55-9.
- Marić A. Iskustva u liječenju sa prirodnom arsensko-željezovitom "Guber" vodom. Med glasnik 1954;8/2/:68-71.
- Marić A. Malarični recidivi kod rekonvalescenta anemičara izazvani u toku peroralne potrebe željezovite arsenske "Guber-vode" Med arhiv 1955;9/1/:31-6.
- Marić A, Ciglar M. Utjecaj prirodne željezno-arsenske Guber-vode na retikulocitnu krizu, na sadržaj Hb i količinu eritrocita. Med pregl

- 1955;8/2-3/:112-5. (Marić A, Ciglar M. Utjecaj prirodno radioaktivne željezno-arsenske Guber-vode na kronične reumatične bolesti. Med glasnik 1955;9//:).
- Marić A, Flegar J. Iskustva u liječenju nekih kroničnih kožnih bolesti željezno-arsenskom Guber-vodom. Liječ vjesnik 1958;80/1-2/:74-85.
- Marić A. Neki balneoterapijski faktori u svjetlu osposobljavanja organizma. Drugi kongres liječnika Hrvatske, Zagreb 14-18.04.1961. Knjiga sažetaka, str. 101-2.
- Marić A. Arsensko-željezna radio-aktivna Guber voda kao ljekoviti faktor u naknadnoj terapiji multiple skleroze. Med arh 1961;15/2-3/:77-85.
- Marić A. Behandlung der Schlaflosigkeit. Ärztl. Praxis, München 1961;23.
- Marić A. Neki balneoterapijski faktori u svjetlu osposobljavanja organizma. Reumatizam 1962;9/4/:145-50.
- Marić A. Istarske Toplice kod Buzeta (Toplice sv. Stjepana kod Buzeta). U: Jadranski zbornik /prilozi za povijest Istre Rijeke i Hrvatskog Primorja / V 1961-1962, Rijeka-Pula 1962:199-217.
- Marić A. Depot-impletol "Bayer" kao adjuvantsko liječenje u području fizikalne terapije - rehabilitacije. Liječ vjesnik 1967;89/5/:391-5.
- Marić A. Istarske Toplice. u Balentović I. (gl. ur.) Bujština 1968, Umag 1968, str. 107-14.

IZVORI I LITERATURA

1. Napredak IV kalendar za godinu 1910. Sarajevo 1909 str 180,226.
2. Napredak Kalendar za godinu 1911. Sarajevo 1910. str. 242.
3. Napredak Hrv nar kalendar za godinu 1914, Sarajevo 1913. str. 332.
4. Napredak Hrv nar kalendar za godinu 1915, Sarajevo 1914. str. 313)
5. Napredak Hrv nar kalendar za godinu 1916, Sarajevo 1915. str. 272.
6. Kovačević A. Dr. Ante Marić (1897-27.10.1982). Liječ vjesnik 1982;104/11-12/:548-9.
7. Glasnik Sav trezvn mlad 1924;4/6-veljača/:92-3.
8. Đorđević. Prikaz Marić A. Socijalna pitanja i alkoholno piće. u Knjiga trezvenosti, Sarajevo 1923. Glasnik MNZ 1923;4/10-12/:510-3.
9. Marić A. Pokusi liječenja sifilide s nadisanom. Liječ vjesnik 1926;48/2/:93-8.

10. Stančić-Rokotov I. Dr. Aleksandar Glück. Liječ vjesn 1925;47/4-Stal vijesti:/99-101.
11. Marić A. Rad. Glasn Sav trezv mlad 1924/1925;5/7-8:/97-100.
12. Julius D. Opšti pregled razvitka i rada Državne bolnice za duševne bolesti u Kovinu 1924. - 1934. u Bolnica Kovin 1924 - 1934. Spomenica o desetgodišnjici Državne bolnice za duševne bolesti u Kovinu 1924 – 1934, Kovin 1934 ur. Julius D, Jevtić M, str. I-XXXIV.
13. Marić A. Sećanja, deset godina. u Spomenica o desetgodišnjici Državne bolnice za duševne bolesnike u Kovinu 1924. – 1934, ur. Julius D, Jevtić M, Kovin 1934, str. 55-9.
14. Stanojević L. “Noctal” kao hipnotičko sredstvo. Liječ vjesn 1925;47/7:/406.
15. Izvještaj Nadzornog odbora. Glasn Sav trezv mlad 1925;6/1-2:/16-20.
16. Ispravke. Glasn Sav trezv mlad 1925;5/3-4:/63-4.
17. Sjednica Šireg odbora Uprave S.T.M. Glasn Sav trezv mlad 1926;6/5-6:/88.
18. Liječ vjesn 1925;47/1 - Glasn stal zdr pit:/21.
19. Marić A. prikaz: Gordon, Gullian. Encephalitis lethargica (BMJ 3364/1925). Liječ vjesn 1925;47/12/800-1.
20. Marić A. prikaz: Meagher F.W. John: Paranoia u kriminalistici (LIMJ 9/1925). Liječ vjesn 1926;48/1:/74-5.
21. Marić A. prikaz: Meagher F.W. John: Epylepsy. Present Theories to its Nature and Treatment (LIMJ 12/1925). Liječ vjesn 1926;48/4:/223.
22. Marić. prikaz: Henner. Encephalitis epidemica. (Assemble of North America, June 12th, 1926). Liječ vjesn 1927;49/4:/218.
23. Marić A. prikaz Gantt HW. Medicinski pregled Sovjetske Rusije (BMJ 3447-50/1927). Liječ vjesn 1927;49/6-prilog Stal vijesti:/183-8.
24. Društvo lekara apstinenata Jugoslavije. Trezvenost 1930;17/1:/13-14.
25. Lekar 1931;5/104-5:/6, 1. listopada 1931,
26. Medicinski Godišnjak kraljevine Jugoslavije za 1932. str. 408.
27. Srp arh cel lek 1933;35/10-11:/802.
28. Srp arh cel lek 1933;35/12:/880.
29. Novi pretplatnici na sabrana djela A. Radića. Seljački dom 1938; /47:/7-3, 03.11.1938.
30. Liječ vjesn 1940;62/2:/87.
31. Liječ vjesn 1942;64/5:/184-2.
32. Julius S. Ni crven ni mrtav: odrastanje u bivšoj Jugoslaviji za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata, Durieux, Zagreb 2005,

33. Liječ vjesn 1943;65/1/:31-1.
34. Marić A, Flegar J. Iskustva u liječenju nekih kroničnih kožnih bolesti željezo-arsenskom Guber-vodom. Liječ vjesn 1958;80/1-2/:74-85.
35. Liječ vjesn 1900;22/7/:262.
36. Stručni sastanci u plenumu u Sarajevu. Med arhiv 1953;7/5/:153.
37. Stručni sastanci u podružnicama. Med arhiv 1953;7/5/:159.
38. Marić A. Iskustva u liječenju sa prirodnom arsensko-željezovitom "Guber" vodom. Med glasnik 1954;8/2/:68-71.
39. Liječ vjesn 1953;75//;205
40. Šnajder J. II naučni sastanak za reumatologiju, fizikalnu medicinu i balneoklimatologiju. Reumatizam 1954;1/1/:11-3.
41. Marić A, Ciglar M. O utjecaju prirodne arsensko-željezovite "Guber"-vode na retikulocitarnu krizu, na hemoglobin i količinu crvenih krvnih zrnaca. U Knjiga sažetaka II naučnog sastanka za reumatologiju, fizikalnu medicinu i balneoklimatologiju, Zagreb 1954.
42. Marić A, Ciglar M Utjecaj prirodne željezo-arsenske Guber-vode na retikulocitnu krizu, na sadržaj hemoglobina i količinu crvenih krvnih zrnaca. Med glasnik 1955;9/2-3/:12-5.
43. Marić A. Malarični recidivi kod rekonvalescenata anemičara izazvani u toku peroralne upotrebe željezovite arsenske "Guber-vode" Med arhiv 1955;9/1/:31-6.
44. Marić A, Ciglar M. Utjecaj prirodno radioaktivne željezo-arsenske Guber-vode na kronične reumatične bolesti (u štampi).
45. Marić Anto. u Keros P (gl. ur.) Zbornik liječnika Hrvatske 1874 – 1974, ZLH Zagreb 1974, str. 487.
46. Marić A. Arsensko-željezna radio-aktivna Guber-voda kao ljekoviti faktor u naknadnoj terapiji multiple skleroze. Med arhiv 1961;15/2-3/:77-89.
47. Marić A. Behandlung der Schlaflosigkeit im Badeort. Ärtztl. Praxis, München 1961;23.
48. Marić A. Neki balneoterapijski faktori u svjetlu osposobljavanja organizma. Drugi kongres liječnika Hrvatske, Zagreb 14-18.04.1961. str. 101-2.
49. Marić A. Neki balneoterapijski faktori u svjetlu osposobljavanja organizma. Praxis medici - Reumatizam 1962;9/4/:145-50.
50. Marić A. Depot-impletol "Bayer" kao adjuvantsko liječenje u području fizikalne terapije - rehabilitacije. Liječ vjesn 1967;89/5/:391-5.
51. Marić A. Istarske Toplice kod Buzeta (Toplice sv. Stjepana kod Buzeta. U. Jadranski zbornik /prilozi za povijest Istre Rijeke i Hrvatskog Primorja/ V 1961-1962, Rijeka-Pula 1962:199-217.
52. Miholić S. Radioaktivne vode u Jugoslaviji. Reumatizam 1955;2/3/:62-3.

53. Reumatizam 1955;2/4/:96.
54. Prim. dr. Drago Čop. Praxis medici – Reumatizam 1963;10/4(61):119-21.
55. Licul F. Liječenje reumatskih bolesti u Istarskim Toplicama. Reumatizam 1957;4/5(25):135-8.
56. Marić A. Istarske Toplice. u Balentović I. (gl. ur.) Bujština 1968, Umag 1968, str. 107-14.
57. Henneberg Z. Godišnji stručni sastanak Sekcije za reumatologiju, fizikalnu medicinu i balneoklimatologiju ZLH. Praxis medici - Reumatizam 1963;10/2-3(59-60):113-5.
58. Reumatizam 1965;12/5(74):209.
59. Zidarić V, Hoić R. Prirodni faktor u rehabilitacionom postupku lječilišta Istarske Toplice. Uu Buzetski Zbornik, Pula 1976, Knj. I, str. 149-52.
60. Novi list Rijeka 1982;36/253/:16-1, 16-2, 16-5; čet 28.10.1982.
61. Glas Istre 1882;32/254/:16-1, 16-2, 16-5, čet 28.10.1982.
62. Vučak I. Ante Kovačević – Neobičan život neobičnog liječnika. Liječ nov 2005;5/42/:56-9
63. Kovačević A. Neobični život običnog liječnika. Uz esej o ženama, Rijeka 1991. (vlastita naklada).

SAŽETAK

Dr. Anto Marić (1897.–1982.) rođen je u Vukušiću u Bosni. Medicinu je studirao u Beču i Pragu. Svoja iskustva na Dermatovenerološkom odjelu Državne bolnici u Sarajevu pretočio je u članak objavljen u Liječničkom vjesniku. Angažirao se i u pokretu protiv alkoholizma. Poslije je radio na Odjelu neuropsihijatrije bolnice u Beogradu te rukovodio novootvorenom bolnicom za duševne bolesti u Kovinu. Proveo je niz godina radeći kao općinski liječnik u Stanišiću u Vojvodini. Tijekom Drugoga svjetskog rata radio je u Psihijatrijskoj bolnici "Vrapče", pokraj Zagreba, a nakon rata preuzeo je rukovođenje termalnim lječilištem u Srebrenici u Bosni. Nakon završene specijalizacije fizikalne medicine i balneologije došao je u Rijeku te do umirovljenja rukovodio obnovom Istarskih toplica kraj Buzeta. Uspješno je primjenjivao poznavanje dermatovenerologije, neuropsihijatrije te fizikalne terapije i balneologije stečeno tijekom duge liječničke karijere, demonstrirajući važnost jedinstva fizičkog i psihičkog za zdravlje čovjeka.

Ključne riječi: *povijest medicine, XX. stoljeće, protualkoholizam, dermatovenerologija, neuropsihijatrija, balneologija, Anto Marić*